

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE İÇ İSYANLAR: YOZGAT ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Demokaan DEMİREL

Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi
demokaand@gmail.com

Öz

Yozgat İç Anadolu Bölgesinin Orta Kızılırmak bölümünde yer almaktadır. Doğusunda Sivas, güneyinde Kayseri ve Nevşehir, Batısında Ankara ve Kırşehir, Kuzeyinde ise Çorum, Amasya ve Tokat illeri bulunmaktadır. Milli mücadele döneminde Yozgat işgale uğramamıştır ve herhangi bir işgal tehdidi altında bulunmamıştır. Milli faaliyetlere ise Sivas Kongresi ile katılmaya başlamıştır. Ancak Yozgat halkı milli mücadelenin ilk yıllarında meydana gelen isyanlar nedeniyle sıkıntılı günler yaşamıştır. Bu isyanlar sırasında asayiş bozulmuş, hırsızlık ve adam öldürme gibi suçlar artmıştır. Yozgat'ın köklü ailelerinden olan Çapanoğullarının bazı ileri gelenleri milli mücadelenin gereklerini anlayamamıştır. İstanbul Hükümeti tarafında yer alarak isyan etmişlerdir. Bunun üzerine Ankara Hükümeti bölgeye Çerkez Ethem Bey komutasındaki Kuva-yi Seyyare (Seyyar Kuvvetler) birliklerini sevk etmiştir. İsyana kanlı bir biçimde bastırılmıştır. Çapanoğullarından isyan edenler dağıtılmıştır. Daha sonradan çıkan bazı yerel olaylarda milli kuvvetler tarafından bastırılmıştır. Suçlular ise cezalandırılmışlardır. Bu çalışmanın amacı, Yozgat ilinin milli mücadele dönemindeki konumunu değerlendirmektir. Çalışma yönetsel açıdan bahsedilen dönemle ilgili literatür taramasını esas almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Milli Mücadele, Çapanoğulları, İç İsyanlar, Yozgat.

THE INNER REBELLIONS IN THE NATIONAL STRUGGLE PERIOD: THE EXAMPLE OF YOZGAT

Abstract

Yozgat is located on a region of Middle Kızılırmak in the Central Anatolia. It is surrounded by Sivas in the East, Kayseri and Nevşehir in the South, Ankara and Kırşehir in the West and Çorum, Amasya and Tokat in the North. During the Turkish War of Liberation period, Yozgat was not invaded and it wasn't any under the threat of being invaded. It started participating in national campaign seriously with the Sivas Congress, but because of the riots that broke out in the first years of the national struggle, the people in Yozgat had difficult days. During these riots, public order was disrupted and offenses such as theft and murder had increased. Some of the prominent people of the Çapanoğlu family which was the most influential and well-known family in Yozgat, couldn't understand the necessity of the Turkish war of liberation. They chose the side of İstanbul Government and joined the rebellion. Upon that the government of Ankara sent "Kuva-yi Seyyare" forces to the region under the command of Çerkez Ethem Bey. Finally, the rebellion was surpassed in a bloody way and the Çapanoğlu family was scattered. After that, though some local events emerged around Yozgat, these events had been suppressed by the national forces. The purpose of this work is to evaluate the position of Yozgat province during the period of national struggle. This study is methodologically based on the academic literature on the related period

Keywords: The Turkish War of Liberation, Çapanoğlu Family, Inner Rebellions, Çerkez Ethem Bey, Yozgat.

Giriş

Yozgat, İç Anadolu'nun eski yerleşim yerlerinden birisi olması nedeniyle pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış bir ilimizdir. Milli mücadele döneminde işgalci güçlerin istilasına uğramasa da Sivas Kongresi aracılığıyla milli menfaatleri destekleyerek BMM'ye temsilci göndermiştir. Yozgat'ı temsil eden milletvekilleri milli bağımsızlık idealine ulaşılması için büyük bir çaba sarf etmiştir. Yozgat halkı da siyasal anlamda düzenlediği mitinglerle, cepheye asker göndererek, kendi aralarında cepheye göndermek üzere yiyecek ve para yardımı toplayarak milli davayı sahiplenmiştir. Yeni Yozgat Gazetesi yayınladığı yazılar ile Misak-ı Millîden yana bir tavır almış, milli mücadelenin haklılığını savunarak Yozgat halkının sesi niteliğinde bir propaganda aracı işlevi görmüştür. Ancak Yozgat ve civarındaki bazı yerel grupların milli mücadele hareketini çıkarlarına ters buldukları için etraflarına topladıkları eşkıyalarla başlattıkları isyanlar milli mücadele cepheleri için bir zaman kaybı olmuştur. Gereksiz yere kardeşkanı dökülmesine sebebiyet vermiştir. Bu tür ihanet çetelerinin kendi çıkarlarına ters düştüğü ve ayrıcalıklı konumlarına hanel geleceği endişesiyle milli mücadele karşıtı bir tavır içine girdikleri görülmektedir. Ancak milli mücadele aleyhinde yürütülen bu hareket halkın genelinden kendisine bir destek bulamamıştır. Yozgat halkı milli mücadele ruhunu benimseyerek tam bağımsızlık ideali doğrultusunda yürütülen politik çabalara maddi ve manevi açıdan sahip çıkmıştır.

Bu çalışmanın amacı; 1919-1923 yılları arasında Milli mücadele faaliyetlerinin hız kazandığı bir dönemde Yozgat'ın siyasi ve sosyo-ekonomik durumunu tasvir etmektir. Çalışmada Yozgat'ta bu dönemde yürütülen milli faaliyetler milli mücadeleye siyasi destek ve milli mücadele döneminde Yozgat'ta basın ve sosyo-ekonomik durum başlıkları altında incelenmektedir. Çalışmanın ikinci kısmında, milli mücadele döneminde Yozgat'ta yaşanan isyanlar kronolojik bir sırayla ele alınmaktadır. Çalışma metodolojik açıdan konuyla ilgili tarihsel ve bilimsel verileri yaşadıkları dönemin koşullarını dikkate alarak değerlendirmektedir. Çalışma, Yozgat'ta yaşanan isyanlar karşısında halkın tutumu ve milli mücadele hareketine vermiş olduğu desteği çeşitli örneklerle ortaya koymaktadır.

1. Yozgat'taki Milli Faaliyetler

Bu başlık kapsamında Yozgat'ta yürütülen milli faaliyetler milli mücadeleye siyasi açıdan verilen destek ve milli mücadele döneminde Yozgat'ta sosyo-ekonomik hayatın durumu, basının milli mücadele döneminde yapmış olduğu destekleyici propagandalar ele alınmaktadır.

1.1. Milli Mücadeleye Siyasal Destek

Yozgat milli mücadelede işgal altında bulunan bir bölgede yer almadığı için milli faaliyetlere katılımı sonradan gerçekleşmiştir. Sivas Kongresi'yle milli mücadeleye destek vermeye başlayan Yozgat; Kongreye sadece delege göndermekle kalmamış, Sivas Kongresi'nde alınan kararlara bağlı olduğunu ve takip edilen siyaseti onayladığını göstermek için başta Mutasarrıf Necip Bey, Jandarma Bölük Kumandanı Adil Bey ve Kadı Remzi Bey olmak üzere üst kademede görevli 21 kişinin imzasını taşıyan bir telgraf da göndermiştir (Sakallı, 1988: 34). Ancak sonradan Yozgat mutasarrıfı Necip Bey'in ve Ankara Valisi Muhittin Paşa'nın Kuvayı Milliye hareketi karşısındaki olumsuz tutumları ve engellemeleri nedeniyle Yozgat'ta başlayan milli faaliyetler yavaşlamıştır. Muhittin Paşa'nın 19 Eylül 1919'da Kuvayı Milliyece tutuklanması, Necip Bey'in 20 Ekim 1919'da Heyet'i Temsiliye'nin isteği üzerine görevden alınıp yerine muhasebeci Arif Hikmet Bey'in mutasarrıf vekili olarak atanmasıyla milli faaliyetlere destek sürdürülmüştür (Türk İstiklal Harbi, 1974a: 140).

Milli mücadeleyi plânlı bir biçimde yürütmek, halkı teşkilatlandırma çabalarını bizzat yürütecek bir idare heyetinin oluşumu için Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyet başkanlığına Müftü Mehmet Hulusi getirilmiş, üyeliklerine ise Belediye Reisi Başçavuşzade Ahmet, Şer-i Mahkeme Başkâtibi İhsan, ulemadan Hafız Şahap, Kazımzade Şükrü, Darende Kaymakamı Sabıkı Süleyman Sırrı ve Divanlızade Ahmet seçilmiştir (Ocak, 1970-1973: 93).

Milli mücadele yıllarında Yozgat Ankara vilayetine bağlı bir sancak merkezidir. Sancağın merkez kazaları Boğazlıyan ve Akdağ Madenidir. Bugün Yozgat'ın ilçeleri olan Sorgun (Köhne), Çekerek, Şefaattli o dönemde nahiyedir. Yozgat'ın kazalarında da milli faaliyetler ve teşkilatlanma vardır. Akdağmadeni'nden Kaymakam Tahir imzasıyla Sivas'taki kongreye gönderilen yazıda memurların, eşrafın ve mahalli ahalinin temsilcilerinin de katılımıyla belediyede toplanan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Akdağmadeni Şubesinin aldığı tüm kararların ve teşebbüslerin doğrudan kazaya tebliği istenmektedir. Boğazlıyan'da da milli faaliyet ve teşkilatlanma yoluna gidilerek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur (Sakallı, 1988: 36-40).

Yozgat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti BMM'de yer alacak temsilcileri seçmişlerdir. Bu temsilciler; Feyyaz Ali Bey, Süleyman Sırrı Bey, Ahmet Nuri Bey, Rıza Bey, Müftü Mehmet Hulusi Bey'dir. Bunların dışında Meclis-i Mebusan'dan ayrılıp BMM'ye katılan iki vekil daha vardır. Bunlardan biri; İsmail Fazıl Bey, diğeri Yusuf Bahri Bey'dir. 403 milletvekiline sahip I. BMM'de Yozgat yedi mebusla temsil edilmiştir. Bu mebuslardan Ahmet Nuri,

Başkomutanlık kanun önerisini mecliste sunan sekiz kişiden biridir. Başkomutanlık süresinin üç ay daha uzatılması ve saltanatın kaldırılması için de olumlu oy kullanmıştır. Feyyaz Ali Bey, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun hazırlanması sırasında oluşturulan özel encümeninde görev almıştır. Damat Ferit'in vatan haini ilân edilmesi yönünde meclise sunulan teklife imza atmıştır. Mecliste birinci grupta yer alan İsmail Fazıl Paşa İcra Vekilleri Heyetinde Nafia Vekili olarak görev yapmıştır. Mehmet Hulusi Efendi BMM'nin kayıtsız şartsız memleketin kaderine el koymuş yüce bir kurum olarak yetkisinin sınırlanamayacağını, her şeye kayıtsız şartsız meclisin egemen olduğunu belirtmiştir. Süleyman Sırrı Bey, Mustafa Kemal'e Başkomutanlık yetkisi verme konusunda yapılan oylamada evet oyu vermiştir. Saltanatın kaldırılması için önerge veren 80 milletvekilinden biridir. Mustafa Kemal'in mecliste isyanlarla ilgili yaptığı konuşmada söz alarak Yozgat'ta çıkan isyandan Yozgat halkının değil; Çapanoğullarının sorumlu olduğunu dile getirmiştir. Batı cephesindeki kahramanlık ve fedakârlıklarından dolayı kırmızı-yeşil istiklal madalyasıyla ödüllendirilmiştir. Diğer mebuslardan Rıza Bey ve Yusuf Bahri Bey'in BMM'nin "Makam-ı Hilafeti esir bulunduğu ecnebinin elinden kurtaracaktır" şeklindeki kararında imzaları vardır. Yusuf Bahri Bey Temmuz 1921'de kurulan Samsun İstiklal Mahkemesinin dört üyesinden biri olduğu için kırmızı-yeşil şeritli istiklal madalyası almıştır (Çoker, 1994: 304-657).

Yozgat halkı da milli mücadele ile ilgili askeri ve siyasal gelişmeleri yakından takip ederek itilaf devletlerinin işgal ve baskıları karşısında protesto mitingleri düzenlerken, Türk ordusunun kazandığı zaferleri neşe içinde kutlamıştır. Bu dönemde Yozgat'ta dört miting yapılmıştır. Bunlardan ilki, 29 Mart 1922'de II. İnönü zaferinin yıldönümü nedeniyle yapılmıştır. İkinci miting, 26 Temmuz 1922'de Edirne'nin düşman işgaline geçişinin üçüncü yıldönümü münasebetiyle yapılmıştır. 12 Ekim 1922'de düzenlenen üçüncü miting, Mudanya Mütarekesi'nin imzalanması dolayısıyla yapılmıştır. Mütarekenin imzalanması şiirler okunarak ve konuşmalar yapılarak kutlanmıştır. Yozgat'ta 8 Kasım 1922'de düzenlenen dördüncü miting ise Mudanya Ateşkes Anlaşması sonrasında İstanbul'un yönetiminin TBMM Hükümetine devredilmesi nedeniyle yapılmıştır (Gamsız, 2002: 151). Bu dönemde milli mücadeleye destek veren bir grup ise Yozgat Türk Ortodoks Cemiyetidir. Yozgat Türk Ortodoks Cemiyeti Heyet-i İhtiyariyesi'nin imzalarıyla Dâhiliye Vekâleti'ne gönderilen bir yazıda kendilerinin Türk olduğu, Yunan emellerine hizmet eden Fener Rum Patrikhanesi ile her türlü ilişkilerini kestiklerini ve hiçbir Avrupa devletinin veya Yunanistan'ın azınlık hakları adı altında kendileri adına söz söylemeye hakları olmadığını belirtmişlerdir (Şener, 2002: 94).

Siyasal açıdan millî mücadeleye destek veren Yozgat halkı orduya da bilfiil katılmış, batı cephesinde 275, doğu cephesinde 5 askerini şehit vermiştir. Bunların dışında savaştığı cephe bilinmeyen 74 şehit daha vardır. Bu şehitlerin 10 tanesi teğmen, 1 tanesi üsteğmen, 2 tanesi yedek subay, 1 tanesi başçavuş, 17 tanesi çavuş, 13 tanesi onbaşı ve diğerleri er rütbesindedir (Şehitlerimiz, 1998: 82-115). Görüldüğü üzere; Yozgat halkı milli mücadele için canını vermekten imtina etmemiştir. Milli mücadele hareketini siyasal açıdan desteklemiştir.

1.2. Milli Mücadele Döneminde Yozgat'ta Basın ve Sosyo-Ekonomik Durum

Milli mücadele döneminde Yozgat'ta sadece Yeni Yozgat Gazetesi yayınlanmaktaydı. Önceden “Yozgat Gazetesi” adıyla Yozgat matbaası tarafından neşredilen bu gazetenin Yozgat mutasarrıfı İbrahim Bey'in özel ilgi ve gayreti sonucu mutasarrıflık tarafından satın alınarak adı Yeni Yozgat olarak değiştirilmiştir. Temmuz 1337 (1921) yılından itibaren resmi liva gazetesi olarak her hafta perşembe günleri neşredilmiş ve nüshası 100 liraya satılmıştır. Gazete yayımlandığı yazılar ile Milli Mücadeleyi kayıtsız şartsız desteklemiştir. Meclisten ve Misak-ı Millîden yana bir tutum izleyerek Anadolu'daki direniş hareketini haklı bulmuştur. Ordunun ihtiyacının halka duyurulması, cephedeki durum konusunda halkın bilgilendirilmesi ve çeşitli kampanyalar düzenlenerek yardımların toplanmasında gazetenin rolü birincil düzeydedir. Bu bakımdan bilinçli bir kamuoyu oluşturmak ve halkı milli mücadeleyi kayıtsız şartsız biçimde desteklemeye yönlendirmede gazete önemli bir siyasal iletişim aracı işlevi görmüştür. Örneğin; 14 Eylül 1338 (1922) tarihli gazetede şöyle bir haber yer almaktaydı: “Lanetli düşmanın tahripkâr ellerinden kurtularak sefalet içinde inlemekte olan dindaşlarımızın en mühim ihtiyaçlarının teminine yardımcı olmak üzere muhterem Yozgatlıları yardıma davet eder ve yardım parası verecek kişilerin isimlerini gazeteye yazma konusunda gazetemiz sütunlarının hazır olduğunu arz eyeriz (Şener, 2002: 48; Gamsız, 2002:147).

Yozgat milli mücadele döneminde ekonomik bakımdan kötü bir durumda olmasa da çok müreffeh bir sancak da değildi. Halkın temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktı. Tarım ve hayvancılık büyük çaplı yapılamadığından dolayı elde edilen gelir ancak ihtiyacı karşılayabilecek düzeydeydi. Buna rağmen; halk BMM'nin tarım ve hayvancılıkla ilgili almış olduğu kararları uygulamaya özen göstermiştir. Yozgat'ta yediden yetmişe herkes cephede savaşan askerlerin et ihtiyacını temin etmek için aralarında topladıkları hayvanları bir sürü haline getirmişler, bu sürüleri cepheye göndermişlerdir. Düşman işgaline uğrayan yerlerdeki halkımızın yaraları da yine Yozgat'ta sarılmıştır. Yozgat'ın bu yıllarda adeta askeri hastane haline geldiğini söylemek mümkündür (Taş, 1987: 59-60). Yozgatlı hanımlar da “Yaralılara

Yardım Hanımlar Cemiyeti” adı altında bir cemiyet kurmuşlar, bu teşkilat aracılığıyla topladıkları yardımları ilgili yerlere ulaştırmışlardır. Bu yardım çağrısına 41 kişi katılmış ve toplamda 4870 kuruş para toplanmıştır (Gamsız, 2002: 83-85; Şener, 2002: 49-50).

Milli mücadele döneminde Yozgat’ta eğitim-öğretim alanında da ciddi çalışmalar yapılmış, liseler, kız-erkek ilkokul ve ortaokulları ile çocuk yuvaları açılmıştır. Merkez livaya tabi nahiyelerde 30 adet, toplamda 42 okulun açılması kararlaştırılmıştır. Özel idareye ait okullar mevcuttur. Bunların haricinde Yozgat’ta bir Sultani Mektebi, bir Akşam Daru’l Muallimini (Öğretmen Okulu), bir Ziraat Mektebi, bir de Daru’l Hilafe (Halife Medresesi) de açılmıştır (Gamsız, 2002: 100-153; Şener: 35-36).

1.3. Milli Mücadele Döneminde Yozgat’taki İsyancılar

Yozgat halkının milli mücadele hareketine olan genel desteğinin yanı sıra doğrudan bu harekete karşı muhalif bir çizgiyi benimseyen, milli mücadeleyi önlemeye yönelik bazı direniş hareketleri de yaşanmıştır. Bu kısımda bunlardan Postacı Nazım olayı, Çapanoğlu isyanı ile Yozgat ve civarında çıkan diğer yerel nitelikli olaylar ele alınmaktadır. Bu isyanların nedenleri arasında padişah-halifeye olan dini ve geleneksel bağlılığın oluşturduğu gerici akımlarla bu bağlılıktan kişisel çıkar sağlayanların Milli Mücadeleye karşı kışkırtıcılık yapması, İtilaf ve Hürriyet Partisi’nin Mustafa Kemal taraftarlarının İttihatçı oldukları ve Bolşeviklik getirecekleri propagandasının yarattığı korku, Osmanlı Mebusan Meclisi’nin kapatılmasını takiben Ankara’da kurulacak meclis için seçimlere gidilmesi ve BMM’nin açılması, padişahın kadim dost diye nitelediği İngilizlerin İstanbul’u kendi yönetimine bırakacağı düşüncesiyle işgal güçlerinin her isteğine baş eğme politikası izlemesi yer almaktadır (Çelik, 2007: 583-584).

1.3.1. Postacı Nazım Olayı

Bölgedeki ilk huzursuzluk Yozgat dışında Yeni Han’da Postacı Nazım tarafından çıkarılmıştır. İsyanın lideri olan Hüseyin Nazım aslen Erzurumlu olup Yenihan (Yıldızeli-Sivas) posta nakliyatını üzerine almış; fakat zimmetine para geçirdiği için hakkında tahkikat açılmıştır. Hüseyin Nazım kendisini kanun tatbikatından kurtarmak için gizlice adres değiştirerek İstanbul Hükümeti lehinde propaganda yapmaya başlamıştır. İlk huzursuzluk teşkilatını bölgede kurarak buna “Halife Ordusu” adını vermiş, Nisan 1920 tarihlerinde Yozgat beyleriyle temasa geçmiştir. 14 Mayıs 1920’de Hüseyin Nazım Yenihan’a bağlı bir köy olan Kaman’da Ankara Hükümeti’ne karşı isyan ettiğini resmen açıklamıştır (Türk İstiklal Harbi, 1974b: 91). İsmet Paşa, Kazım Karabekir’e bir telgraf çekerek isyanın bastırılması için bir süvari birliği istemişse de Doğu’daki Ermeni meselesi yüzünden bu birlik

gönderilememiştir. Duruma müdahale etmek için Antep çevresinde bulunan Kılıç Ali Bey 1 Haziran 1920’de Yozgat’a gönderilmiştir. Bu arada isyan hadisesi de hızla yayılmaktadır. 8 Haziran 1920’de Akdağ madeninin Boğazköy, Bahsayış, Hamit, Yeniyapan köyleri asilere katılmıştır. Buna karşılık; 11 Haziran 1920’de bir tabur, 5 subay ve 251 er Kılıç Ali Bey’in emrine girmiştir. Kılıç Ali Bey aynı gün Divanlı köyü civarında asileri bozguna uğratarak Kara Mağara köyünü ele geçirmiştir (Türk İstiklal Harbi, 1974b: 95).

1.3.2. Çapanoğlu İsyanı (Birinci Yozgat Ayaklanması-15 Mayıs-27 Ağustos 1920)

Çapanoğullarının nereden ve ne zaman ve Yozgat havalisine geldikleri belli değildir. Ancak ailenin Mamalı Türkmen aşiretine mensup oldukları bilinmektedir. Çapanoğullarının en eski atası 1704 yılında ölen Ömer Ağadır. Ailenin ilk nüfuzlu lideri Yozgat’a yerleşen ve bu şehrin kurucusu olarak bilinen Çapar-Koca Ömer Ağa’nın tek oğlu Ahmet Paşa’dır (Duygu, 1953: 14; Uzunçarşılı, 1974: 216).

Çapanoğulları Anadolu’da başlayan milli mücadele hareketine Mustafa Kemal ve arkadaşlarının İttihat ve Terakki mensubu olduklarını iddia ederek destek vermemişlerdir. Milli mücadeleyi İttihat ve Terakki’nin iktidarı ele geçirme oyunu olarak değerlendirmişlerdir. Orta Anadolu’da güçlü bir hâkimiyet kuran ve Anadolu’daki ayanlar arasında en güçlüsü olan Çapanoğulları’nın kendi kuvvet ve kudretlerini devam ettirmek istemeleri de isyan etmelerinde etkili olmuştur. Çapanoğlu isyanında bir başka önemli neden İstanbul Hükümeti’nin milli mücadele aleyhinde yayınlamış olduğu bildirimler ve fetvalardır (Ocak, 1970-1973: 91). Ankara’da kurulacak BMM girişimini önlemek amacıyla Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi’ye Anadolu’daki hareketin Kuva-yi Bağiyye yani eşkıya hareketi olduğu ve bu harekete katılanların öldürülmelerinin farz olduğuna dair bir fetva yayınlanmıştır. Anadolu’daki hareketi yok etme amacını taşıyan bu genelge Yozgat’ta İtilaf ve Hürriyet Partisi’nin başkanlığını yapan Çapanoğlu Edip ve kardeşi Celal’in Ankara’da açılacak BMM’ne karşı tavır almalarına yol açmıştır. Hâlihazırda Heyet-i Temsiliye’nin Yozgat’taki temsilcisi olarak Sivas Kongresi’ne de katılan Madenli Yusuf Bahri Bey’i tayini ve son Osmanlı Meclis-i Mebusanı için seçilecek mebusları tespit etmesi bölgede nüfuzlarını artırma amacını güden Çapanoğullarını milli mücadele karşıtı bir tutuma itmıştır (Karaca, 2003: 129-130).

7 Haziran 1920 tarihinde İsmet İnönü ve 3. Kolordu Komutanı Albay Selahattin Çapanoğullarının tutuklanması için Yozgat mutasarrıf vekiline emir vermişlerdir. Mutasarrıf vekili haberi Çapanoğullarına gizlice ulaştırmıştır. Bunun üzerine Celâl, Edip, Salih kardeşler akrabalarından Vasıf, Muhlis ve Mahmut Beyleri de alıp 8 Haziran gecesi Köhne (Sorgun) yönünde şehri terk etmişlerdir. Bunun üzerine 9 Haziran 1920’de Yozgat’ta sıkıyönetim ilân edilmiştir. İsyân etmek maksadıyla Yozgat’tan kaçan Çapanoğulları küçük kardeşleri Halit

Bey'le birleşmişlerdir. Çapanoğlu Celâl Bey kendisine Halife Orduları Komutanı unvanını vermiştir. Çapanoğullarından Celâl, Edip, Salih ve Halit Beyler, Aynacıoğulları ve Deli Ömer çeteleri gibi birtakım eşkiyayı yanlarına alarak 13 Haziran 1920'de Yozgat civarında Köhne (Sorgun) ilçesi bucak merkezini ele geçirmişlerdir. Burada Devecidağı bölgesindeki Çayırözü Çerkezleri de kendilerine katılmıştır. Asiler 14 Haziran'da Yozgat'ı işgal ederek büyük bir bölgeye hâkim olmuştur. Yozgat Alaca ve Köhne'de 10 gün kadar hüküm sürmüşlerdir (Türk İstiklal Harbi, IV, 1974: 99-149). Yapılan müzakerelerden sonra Mustafa Kemal, Çerkez Ethem'i Yozgat'taki isyanı bastırmak ve asilerin liderlerini yakalamak için kuvvetleriyle beraber Yozgat'a göndermeye karar vermiştir. Çerkez Ethem'in 70 subay, 2100 er, 1300 hayvan, 4 kudretli dağ topu, bir sahra topu, 8 makinalı tüfekten ibaret Kuva-yi Seyyare'sinin Ankara'ya getirilmesi için özel bir tren gönderilmiştir (Goloğlu, 1970: 199). 23 Haziran'da Yozgat'a gelen Çerkez Ethem vakit kaybetmeden şehri kuşatarak topçu ateşiyle taarruza geçmiştir. Gafil avlanan Çapanoğlu kardeşler bir kısım asilerle Alaca'ya doğru kaçmışlardır. Şehir kısa zamanda milli kuvvetlerce ele geçirilmiştir. Şehirde 200 kişilik bir müfreze bırakan Çerkez Ethem 24 Haziran günü Alaca üzerine yürümüş, aynı günün akşamı Alaca'yı çarpışma olmadan ele geçirmiştir (Esengin, 1975: 170). Çapanoğulları Yozgat ve Alaca düştükten sonra bütün kuvvetlerini Arapseyfi'de toplamıştır. Arapseyfi, Yozgat ile Alaca yolu üzerinde sarp bir boğazdır. Çerkez Ethem 27 Haziran 1920'de asilerin toplanmakta olduğunu bildiği Arapseyfi'ye doğru yola çıkmıştır. Çerkez Ethem'in en güvenmekte olduğu komutanlardan Parti Pehlivan kuvvetleri boğazın yan ve gerisini kuşatmış, asileri dağıtmıştır (Türk İstiklal Harbi, 1974b: 103). Bu arada Yozgat'ın alındığı gün Çerkez Ethem BMM'nin çıkardığı Hıyanet-i Vataniye Kanunu gereğince şimdiki askerlik binasında askeri bir mahkeme kurarak yakalanan asilerden 12'sini idam etmiştir. Asilerin yargılamalarını sürdürerek 2 Temmuz'da da 22 asiye daha idam etmiştir (Çerkez Ethem, 1994: 74). Sonradan isyancılardan Halit Bey'in Yozgat'a geri dönmekte olan Kuva-yi Seyyare'ye Alaca'nın güneydoğusundaki Sincan Köyü civarında hücum etmesi üzerine Alaca-Köhne arasındaki çarpışmalarda Çerkez Ethem isyancıları hezimete uğratarak Birinci Yozgat Ayaklanması olarak da bilinen Çapanoğlu isyanını bastırmıştır (Bardakçı, 2001: 232). İsyanın bastırılmasından sonra 22 Temmuz 1920'de Bakanlar Kurulu'nda alınan bir kararla Çapanoğullarından hükümet tarafına geçmek isteyenlere 15 gün süre verilmiştir. Daha önce isyan ettikleri gerekçesiyle tutuklananlar aftan yararlanamamıştır. Çapanoğulları 1921 yılındaki affa kadar saklandıkları Aziziye'de (Pınarbaşı'nda) kalmışlardır. Daha sonra alınan bir kararla İstanbul'da zorunlu ikamete mecbur edilmişlerdir (Ocak, 1970-1973: 110).

Çapanoğlu isyanı zaten zor koşullar altında yürütülen milli mücadeleye zarar vermiştir.

İsyanın olduğu dönemde Batı Anadolu'da Yunan ordusu 22-23 Haziran 1920'de geniş bir taarruza geçmiştir. 10 Temmuz'a kadar vatan topraklarının önemli bir kısmı düşman eline geçmiştir. İsyan kıt kaynaklarla ve zor koşullar altında yürütülen milli mücadele hareketinin hızını yavaşlatması nedeniyle milli mücadele ruhuna karşı yapılmış bir ihanet olarak değerlendirilmelidir. Aile liderlerinin siyasal tercihleriyle yüzyılların alışkanlıkları ailenin Ankara Hükümeti'ne karşı isyan etmesinde etkili olmakla beraber bu eylem basit, ileriye görmekten yoksun ve genel ülke çıkarlarıyla irtibatsız ve çatışan bir tarzdadır. Çapanoğlu ailesinin lideri konumunda bulunanların ülkenin en buhranlı günlerinde düşman işgaline uğrama ihtimali zayıf olan bir bölgesinde İttihatçı düşmanlığının oluşturduğu bir üslupla İtilaf devletlerinin işgaline karşı doğan milli direnişi sadece İttihatçı bir manevra olarak nitelendirmelerinin izahı güçtür (Bilgi, 2008: 280-281).

1.3.3. Yozgat ve Çevresinde Çıkan Diğer Olaylar

Çapanoğlu isyanının bastırılmasından sonra Yozgat ve çevresindeki olayların ve milli mücadele karşı hareketlerin devam ettiği görülmektedir. Bu kısımda söz konusu olaylar İkinci Yozgat Ayaklanması kapsamında incelenmekte, ilaveten bölgedeki Ermeni faaliyetlerine de değinilmektedir.

1.3.3.1. İkinci Yozgat Ayaklanması (5 Eylül-30 Aralık 1920)

Milli mücadele yıllarında Yozgat ve civarında çıkan diğer olayların nedeni Çapanoğlu isyanının sonunda affedilen asilerden kurulan 500 kişilik Akdağmadeni Alayı'nın cepheye gönderilmek istenmesindedir. Bu birlik Ankara'ya iletilmek üzere Yozgat'a geldiğinde 5/6 Eylül 1920 gecesini bunlardan 49 kişi Kuva-yi Seyyare emrinde savaşmak ve çalışmak istemediğinden kaçmıştır. Sonradan kaçan bu kişiler isyanları çıkarmıştır. İkinci Kuva-yi Seyyare ile yapılan çatışmalar sonucunda asiler dağıtılmıştır. Bundan sonraki dönemde Akdağmadeni ve Zile yörelerinde yapılan taramalarda birçok asi yakalanmış; isyanlar Aralık ayı sonlarında tamamen bastırılmıştır.

1.3.3.2. Çengelhan Olayı ve Ortaköy'ün İşgali

Amasya ile Tokat arasında bulunan Çengelhan 8 Eylül 1920 günü 120 kişilik bir asi kuvveti tarafından sarılmıştır. Bu asiler, korkularından Amasya ve Tokat'a kaçmakta olan halkın ve tüccarların eşya ve paralarını, akrabalarının atlarıyla koşumlarını zorla alarak direnmek isteyenleri öldürdükten sonra Turhal'ın kuzeyindeki Boğalıdağ köyüne çekilmişlerdir. Zile'ye bağlı Ortaköy Bucağı 9 Eylül 1920'de asilerce basılmıştır. Bunun üzerine Sorgun'da bulunan Yozgat ve Boğazlıyan milli kuvvetlerine ait 169 atlıdan oluşan müfreze Jandarma Binbaşı Naci komutasında Ortaköy'e gönderilmiştir. Ancak bu birlik asilerce dağıtılmış ve bunların içinden 70 kadarı asilere katılmıştır. Bu olay üzerine

Genelkurmay Başkanlığı Yozgat'tan ayrılmış olan İkinci Kuva-yi Seyyare'ye bölgeye gitme emrini vermiştir. 19 Eylül 1920'de Yozgat'a gitmiş olan bu kuvvet Binbaşı Çolak İbrahim komutasında 420 er, 4 makinalı tüfek ve 2 toptan ibarettir. Kuva-yi Seyyare asilerle girdiği çatışma sonucu asileri dağıtmayı başarmıştır (Türk İstiklal Harbi, 1974b: 108).

1.3.3.3. Nogaykızıközü Köyü, Ayvalıközü ve Koyunculu Çarpışması

Yozgat milletvekili komutasında bir Kırşehir Milli Müfrezesi kurulmuştu. Bu müfrezeden kaçan ve Kırşehir'in Nogaykızıközü köyünde saklanan kaçaklar burada güçlenmeye başladılar. Bunları dağıtmak için üzerlerine bir jandarma birliği gönderilmiştir. Ancak bu birliği ikinci bir grup ateş altına aldığı için Jandarma Subayı Kemal ve bazı erler esir düşmüş, bir kısım er ise şehit olmuştur. Bunun üzerine İkinci Kuva-yi Seyyare Komutanı Yozgat'a doğru hareket ederek 23 Eylül 1920'de Ayvalı-Çiçekhöyüğü hattında isyancı çetelerle çatışmaya girerek asileri dağıtmıştır. Aynacıoğulları, Küçükağa ve Katil Mustafa çetelerine karşı başarı sağlanmıştır. Sonradan 25 Eylül 1920'de Koyunculu Köyü civarında Aynacıoğlu çetesiyle gerçekleşen bir saatlik şiddetli çarpışma sonucunda asiler 17 ölü bırakarak Devecidağı yönünde kaçmışlardır. Kasım-Aralık 1920 aylarında dağılan asilerin birçoğunun teslim olması, bir kısmının da öldürülmesi ile İkinci Yozgat Ayaklanması sonlanmıştır (Türk İstiklal Harbi, 1974b: 161).

İkinci Yozgat Ayaklanmasına katılanları yargılama görevi Ankara İstiklal Mahkemesi'ne verilmiştir ve mahkeme suçluları yargılamak için Aralık 1920'de Yozgat'a hareket etmiştir. İstiklal Mahkemesi ayaklanmayı kışkırtanlara ve ayaklanmaya katılanlara idam, daha hafif suçlara hapis, sürgün gibi cezalar uygulamış, suçsuz gördüklerini ise serbest bırakmıştır (Aybars, 1988: 73).

2.3.3.4. Ermeni Faaliyetleri

Milli mücadeleye karşı diğer bir grup Ermenilerdir. Ermeniler tehcir kapsamında Yozgat'tan göç ettirilseler de 1918'den itibaren Yozgat'a dönmüşlerdir. Yozgat'a geldikleri andan itibaren de patrikhanenin direktifleri doğrultusunda hareket edip Mustafa Kemal Paşa'yı çete reisi olarak vasıflandırarak milli mücadelenin başarıya ulaşmasını engellemek için çaba sarf etmişlerdir. Ermeni çetelerinden Boğazlıyan ve Maden kazalarının Aktaş ve Başaçanak mevkiğinde faaliyet gösteren Samuel ve Mihran çeteleri bölge halkının hayvanlarını gasp ettikleri gibi kendilerine karşı gelenleri de öldürmüşlerdir. Samuel çetesi, 17 Nisan 1919'da Mihran çetesiyle birleşerek Boğazlıyan ve Maden kazalarının Aktaş ve Başaçanak köylerini basıp ahaliyi katlederek mallarını gasp etmişlerdir (Esüntimur, 2001: 74). Ancak Boğazlıyan kaymakamının aldığı önlemler ve Sivas'tan gönderilen askerlerin yardımı

ile Samuel çetesi bölgede barınmamış ve 4 Eylül 1919 tarihinde Aziziye'nin (Pınarhisar) otuz kilometre güneybatısındaki Karakilise'den Adana'ya geçmiştir (Karaca, 2005: 233). Bu geçişin bir sebebi bölgede çetecilik için zorlaşan şartlar olduğu gibi diğer bir sebebi de Adana'da bulunan Fransızların Ermeni çetelerini koruma altında tutmaları ve çeteler vasıtasıyla Müslüman halk üzerinde baskı kurmaya çalışmalarıdır. Ermeniler, bölgedeki faaliyetleri alınan önlemlerle kısıtlansa da, her fırsatta Milli Mücadele'ye karşı olan güç odaklarıyla işbirliği yapmaktan çekinmemişlerdir (Karaca, 2003: 127-128). Ermeniler Çapanoğulları tarafından Mustafa Kemal ve BMM'ye karşı başlatılan ayaklanmada da yer almışlardır. Yozgat'taki evlerden bazılarını saklanarak Kuvayı Milliye kuvvetlerine silah ve bomba atmışlardır. Çerkez Ethem kuvvetleri Yozgat'taki Çapanoğlu ve Ermeni isyanına çok sert bir karşılık vererek isyancıları cezalandırmıştır. Bu hadise Yozgat Ermenilerinin 6 Ocak 1893 tarihinde başlayan isyan ve çetecilik faaliyetlerinin son halkasıdır (Karaca, 2005: 237).

Sonuç

Milli mücadele döneminde Yozgat işgale uğramadığı ve ciddi bir işgal tehdidi altında da bulunmadığı için milli faaliyetlere Sivas Kongresi aracılığıyla katılmıştır. Milli çabaları desteklemek için Yozgat'ta Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyet, Son Osmanlı Mebusan Meclisi ve Birinci BMM seçimlerine iştirak ederek meclislere milletvekilleri göndermiştir. Gönderilen vekiller BMM'de milli mücadeleyi destekleyici politikalarından yana olmuştur. Yozgat halkı da cephelerde kazanılan zaferleri büyük bir coşku içinde kutlamak için mitingler düzenlerken, düşman işgallerini ise protesto etmiştir. Tam bağımsızlık ülküsü için canını feda etmeye hazır evlatlarını cepheye göndermekten çekinmemiştir.

Yozgat'ta milli mücadele döneminde neşredilen Yeni Yozgat Gazetesi kamuoyunun milli mücadeleye duyarlılığının adeta sesi olmuştur. Ordunun ihtiyaçlarının karşılanması, cephedeki son durumlar, çeşitli yardım kampanyaları aracılığıyla millî mücadeleye maddi ve manevi açıdan koşulsuz bir biçimde verilen destek bahsedilen gazetenin bilfiil faaliyetleri arasındadır. Yozgat halkı gazetenin duyuruları vasıtasıyla milli mücadele için gerekli yardımlarda bulunmakta hiçbir tereddüt duymamıştır.

Milli mücadeleye genel olarak verilen halk desteğinin dışında Yozgat ve çevresinde çıkan isyanlar milli mücadeleyi engellemeye dönük olduklarından elem vericidir. Bu isyanlar ve bölgedeki Ermeni çetelerinin asilere karşı verdiği destek zor şartlar altında ve kıt kaynaklarla yürütülmeye çalışan milli mücadelenin, batı cephesinde düşman karşısında zayıflamasına neden olmuştur. Ankara Hükümetinin milli bağımsızlık gayesinin altında başka bazı amaçlar arayan, gaflete düşmüş, kısır siyasi çekişmeler kapsamında eski imtiyazlı konumlarını devam ettirme

arayışında olan, yerel ve yöresel çıkarları tehlikeye düşen bazı ihanet ve fitne grupları bu isyanları çıkarmışlardır. İstanbul Hükümeti'nin çıkardığı milli mücadele aleyhtarı fetvalar da isyancıları teşvik etmiştir. Ancak isyancıların sadece belli bir disiplin ve düzenden yoksun etraflarına topladıkları dağınık çetelerle birlikte hareket eden eşkıya gruplarından destek aldığı gözlemlenmektedir. İsyancılar hiçbir zaman genel anlamda halkın desteğini arkalarına alamamışlar, Kuva-yi Seyyare'nin kendilerini tedip etmesiyle dağıtılmışlar ve vatana ihanetten dolayı cezalandırılmışlardır. Ayrıca bu iç isyanların bastırılmasından sonra isyana karışan aile liderlerinin çıkarılan aftan yararlanarak teslim olmaları ve ceza olarak mecburi ikamete tabi tutulmaları Milli Mücadelenin aynı zamanda tüm toplum kesimlerini kaynaştırmaya ve bir arada tutmaya yönelik bir yönünün de bulunduğunu göstermektedir. Bu nedenle isyancıları yerel nitelikteki bazı çeteler şeklinde düşünmek gereklidir. Milli mücadele döneminde Yozgat halkının milli davaya yürekten bağlı kalarak her türlü maddi ve manevi desteği vermek için elinden gelen çabayı gösterdiği görülmektedir. Milli mücadele hareketine karşı gerçekleşen isyanların Yozgat halkının tümüne mal edilmesi düşünülemez.

Kaynakça

- Aybars, Ergün (1988), *İstiklâl Mahkemeleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- Bilgi, Nejdî (2008), Çapanoğulları Hadisesi ve Abdulkadir Bey'in Hatıraları, (Yayına Hazırlayan: Ali Şakir Ergin), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 23, Sayı:2, ss.279-282.
- Bardakçı, Cemal (2001), *Anadolu İsyancıları*, Berikan Yayınları, Ankara.
- Çelik, Kemal (2007), "Milli Mücadele'de İç İsyancılar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, S.40, ss.569-613.
- Çoker, Fahri (1994), *Türk Parlamento Tarihi I: Milli Mücadele ve TBMM: I. Dönem 1919-1923*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara.
- Çerkez, Ethem (1994), *Anılarım*, Berfin Yayınları, İstanbul.
- Duygu, Süleyman (1953), *Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları*, Sayar Basımevi, İstanbul.
- Esengin, Kenan (1975), *Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar*, Ağrı Yayıncılık, İstanbul.
- Esüntimur, Nigar (2001), *Yozgat ve Çevresinde Yapılan Ermeni Tehcir ve Yargulamaları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Goloğlu, Mahmut (1970), *Üçüncü Meşrutiyet*, Başnur Matbaası, Ankara.
- Gamsız, Abdullah (2002), *Millî Mücadele Döneminde Yeni Yozgat Gazetesi*, Sakarya Üniversitesi Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Karaca, Taha Niyazi (2005), *Ermeni Sorununun Gelişim Sürecinde Yozgat'ta Türk-Ermeni İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karaca, Taha Niyazi, "Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemlerinde Yozgat Ermenileri (1914-1920)", Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Dergisi*, Cilt:3, Sayı:4, ss.99-134.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1970-1973), "Milli Mücadelede Çapanoğlu İsyanı", *Türk Kültür Araştırmaları Dergisi*, C.7-10, Ankara, ss.83-149.
- Sakallı, Bayram (1988), *Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Şehitlerimiz (1988), V. Cilt, Milli Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Şener, Celâlettin (2002), *1921-1922 Yılları Arasında Yayımlanan Yeni Yozgat Gazetesi'ne Göre Yozgat ve Çevresinin İdari, Sosyal, İktisadi ve Adli Yapısı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taş, Necati Fahri (1987), *Milli Mücadele Döneminde Yozgat*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Türk İstiklâl Harbi (1974a), *Güney Cephesi*, IV. Cilt, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Ankara.
- Türk İstiklâl Harbi (1974b), *İç Ayaklanmalar*, VI. Cilt, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1974), "Çapanoğulları", *Bellekten*, C.38, T.T.K, Ankara, ss.215-261.